

פרק עשרים⁹⁰**"שיחו בכל נפלאותיו"****נסים ונפלאות בששת ימי המלחמה מפי עדי ראייה**

הרמב"ן בפיה"ת שמות יג, טז, כותב: אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה, ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור כו' יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון וכו', והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים, ע"כ.

וכ"כ המהר"ל בספר גבורות ה' בהקדמה: הנפלאות והאותות והמופתים שעשה הקב"ה בעולמו והודיע גבורותיו לבאי עולמו ראוי להודיע דרכם וענינם כדי שיתברר מעשה אלקים.

הרי צרור עובדות שקרו במלחמת ששת הימים וסביבה. חלק מהן התבטא בעצם העובדות עליהן סיפרו אלה שאתם קרו הנסים או שהיו עדי ראייה להתרחשויות, וחלק אחר מקבל ביטוי באמרות, ביטויים, תגובות ומסקנות של בני ברית וגם משאינם בני ברית. האירועים והדברים דלהלן תומצתו, אולם מובאים בשם אומרם ומקורם.

והרי העובדות לפי המיון הבא:

א. אצבע אלקים הוא	ז. מסירות נפש
ב. מלאך רע יענה אמן	ח. השמח בחלקו
ג. נסים גלויים	ט. בור כרה ויחפרהו
ד. ידים להם ולא ימושון	י. להומם ולאבדם
ה. מעטים נגד רבים	יא. סייעתא דשמיא
ו. ללא הסבר	יב. הרהורי תשובה.

90. תודתי בזה לידידי ר' אברהם אייזין שיח' איש ירושלים, שאסף וסדר פרק זה.

אש האמונה

כשנשאל האלוף ישעיהו גביש, כיצד הוא רואה את הנצחון שהושג על הכח הגדול ביותר שאיים אי פעם על ישראל בזמן מן הזמנים? שלף מכיס חולצתו פיסת נייר בה מודפסת תפילת הקרב של צה"ל, אותה הוא נושא אתו עד היום, וענה: "אתה רואה את תפילת הקרב; חילקנו אותה ערב היציאה למלחמה. תתפלא, כולם נשאו אותה, דתיים ולא דתיים. או שנדלקו באש האמונה, או שחזרו להאמין בכח עליון. ערב הקרב אדם נשאר עם עצמו והוא מחפש על מי להישען, והיו אנשים שדבקו באמונה. גם התפילה ביחידות היתה ברוב עם, הרבה לא מאמינים הצטרפו לתפילה".

אצבע אלקים הוא

1. רב אלוף יצחק רבין, הרמטכ"ל, במברק ברכה לעצרת הודיה שנערכה בתל אביב:

"מאת ה' היתה זאת, היא נפלאת בעינינו".

2. ראש אג"מ, האלוף עזר ווייצמן, נשאל ע"י מר לבנון, אב לטייס שנפל לפני כמה שנים, כיצד הוא מסביר את העובדא שבמשך יותר משלוש שעות רצופות המשיכו טייסינו בהתקפותיהם בשדות התעופה, וטסו ממקום למקום, והמצרים לא הודיעו זה לזה "מה קורה שם", כדי להתגונן?

עזר ווייצמן שתק, הרים את הראש, ואמר: אצבע אלוקים...

3. קצין ישראל (לא דתי) בבואו להתפלל בעצם ימי הקרבות, אחרי שעלה לתורה ובירך ברכת "הגומל", הצהיר נרגשות:

"אני לא הייתי דתי, התרחקתי מדת ומקיום מצוות, אבל מלחמה זו פקחה עיני לראות נכוחה, לדעת שיש אלקים בשמים ויד ההשגחה העליונה היא המכוונת את הכל, כי איש לא פילל ואיש לא ניחש למה אשר קרה".

4. המומחה הצבאי של היומון "הארץ" (החילוני והאנטי-דתי) בסכמו את המערכה קובע אחרי ניתוח מקצועי:

"גם מי שאינו דתי מוכרח להודות כי מן השמים לחמו למעננו".

5. בעתון "למרחב" מצוטט עתונאי אנגלי האומר במכתבו:

"רק יד ההשגחה העליונה היתה בנצחונה של ישראל על אויביה".

6. נציג עתונות גרמני:

"דבר כזה עוד לא קרה בהיסטוריא, כח של 1000 טנקים, של מאות תותחים, של טילים ומטוסים לרוב. כח של מאה אלף חיילים דרוכים וחמושים מראשם ועד רגלם הושמד תוך יומיים במרחב של מאות קילומטרים, המלא ביצורים ומבצרים וזאת על ידי כח שנפל ממנו בהרבה, באנשים ובציוד, בעמדות, ובכלי רכב. שום הגיון צבאי, שום גורם טבעי אינו מסוגל להסביר את התופעה המדהימה הזאת."

מלאך רע יענה אמן

1. חאסן השני מלך מארוקו, בשידור לעמו מיד אחרי התבוסה הערבית הגדולה: "למה לנו לרמות את עצמנו, אלקים הוא אשר עולל זאת, שילם לערבים בעד חטאיהם ופשעיהם."

2. חסנין היכל, ידידו של נאצר שליט מצרים בעתונו "אל אהרם" שבועיים אחרי התבוסה הגדולה:

אוצר החכמה

"מה שאירע לחיל האויר המצרי בבוקר ה-5 ביוני היה יד הגורל, אשר שיתקה את יכלתו ושמה לאל את כל החישובים שנקבעו למהלך המערכה. תאונה חמורה זו עוד תשמש נושא למחקר, ללימוד ולתמיהות, ספק אם היה כבר תקדים למה שאירע כאן, ספק גם אם דבר כזה יתרחש אי פעם במקום כל שהוא בעולם."

3. סגן אלוף מצרי שנפל בשבי ליד הציר ברפיח:

"אתם היהודים שדים, גבורים, אם אפילו אחיה אלף שנה לא אוכל להסביר לעצמי מה בעצם קרה כאן. הנשק שלנו לא פעל דווקא ברגע המכריע, ואילו אתם קלעתם למטרה מבלי לדעת בעצמכם. מה לעשות, נוצחנו, כנראה אללה עמכם, אני נכנע."

4. מפקד מצרי בכיר אמר בנפלו בשבי:

"אינני יודע אם אתם גבורים אבל ברור שאתם לא נורמליים. הרסתם אותנו כבר ביום הראשון של המלחמה בצורה שההיסטוריא לא תהא מסוגלת לעולם לפרש זאת. ידענו שהכח בידינו עולה על זה שלכם ובכל זאת הטלתם עלינו אימה וחרדה ורפו ידינו לעשות מה."

ידים להם ולא ימושון

1. ישראל, נהג מונית, חוייל לשרת במילואים, וצורף ליחידת צנחנים שהוטל עליה לכבוש - אחרי צניחה - את מיצרי טיראן, סיפר עם שובו לעבודתו:

החייילים הישראלים לא צנחו מהנורדים שהובילו אותם לטירן, הם ירדו מהמטוסים כתיירים מפונקים, בשדה התעופה, כי הגדוד המצרי ששמר על המקום ברח משם עוד בטרם הופיעו באופק הצנחנים הישראליים. כשנחתנו - הוא מספר - נשלחתי עם עוד חייל, חשמלאי, לפטרל בסביבה. רק התרחקנו כשני קילומטרים מבניני המחנה וצץ נגדנו זחל"ם מצרי, עמוס חיילים, לועי מכונות יריה מזדקרים לכל עבר, ולנו, נשק קל, ומספר כדורים שלא הספיקו לעצור את הזחל"ם אפילו לשניה, לברוח חזרה למחנה לא יכלנו, ובכן נעמדנו, חיכינו ליריה וכיוונו את הרובים שלנו סתם ככה, תוך יאוש, אבל המצרים לא ירו. נעמדו אף הם, החלטנו להתקרב לזחל"ם בזהירות, והנה מוצאים אנו שם 18 חיילים מצרים, חמושים, הנשק ביד ויושבים קפואים, אימה נשקפת מפניהם. בפחד אין גבול הביטו בנו, כאילו התחננו לרחמים, והנה צעקתי: ידים למעלה, הרימו ידים! כשנרגעתי שאלתי את הסמל המצרי שהלך לידי: - תגיד, מדוע לא ייריתם בנו? והלה, מלמל בקושי: - אינני יודע. הידים קפאו, נעשו משותקות, כולי הייתי משותק, אינני יודע למה... התברר שחיילים אלה לא ידעו כי מיצרי טיראן כבר בידינו. הם חזרו מפיטרול בסביבה, מדוע לא חיסלו אותנו? אין לי כל תשובה, ואיך אפשר להגיד שאלקים לא עזר לנו... "מסיים ישראל את סיפורו.

2. דני קצין שריון, סיפר:

נחרדנו כשראינו לראשונה את הטנקים מתוצרת סובייטית, דגם טי. 34 שלמעשה אינם ניתנים לחדירה ולפגיעה, השריון שלהם עבה מדי כדי שפגז יחדור בעדו, 220 מילימטר. נבהלנו, כי לא היה בידי צה"ל כל כלי שיוכל להתמודד עם המפלצת הזאת. טור הטנקים הללו התקדם לעברנו, ובעוד הננו עומדים חשופים מול הטי. 34 הללו גילינו לפתע מיכלי דלק רזרביים הצמודים לטנקים, שכנראה הותקנו להם במצרים, בטרם יצאו לסיני, כדי שלא ייתקעו בדרך הארוכה, מחוסר דלק. משום מה לא הוסרו המיכלים האלה העשויים פח, ומשום מה השאירו הצוותות שבהם את הדלק שבמיכלים אלה לשימוש יותר מאוחר, בעוד שאת הדרך עד כה עשו בדלק

החסוי שבתוך הטנק. במהירות ניצלנו את הדבר, ירינו פגזים לעבר המיכלים וקלענו בהם וכעבור מספר שניות הפכו שלש מפלצות ללהבות בוערות. עד מהרה הצתנו את יתר הטנקים, בלי שנאלץ אף לנסות להחדיר בהם פגזים פנימה. עד היום אינני מסוגל להבין מדוע לא השתמשו המצרים בדלק הרזבי שבמיכלים בדרכם הארוכה ממצרים עד לשדה הקרב, בהשאירם את המיכלים מלאי דלק, שבאורח טבעי הפכו את הטנקים למלכודת אש".

3. סגן רמי, מגדוד נח"ל שהוצנח, המעיד על עצמו שאינו דתי, סיפר על היותו עד לחזיונות מופלאים:

"הגעתי עם הכוח לרפיח. נתקלנו באש תופת. הזחל שלנו נעמד בטרם הצליח לתפוס עמדה ומחסה. לרגע חשבתי אולי נעצר במקום אבל מיד התאוששתי. הוריתי לנהג לזוז הצדה, 'סתם ככה, והנה כעבור כמה שניות אחרי שזזנו נחת לו פגז במקום בו עמדנו. פגז שהיה מסוגל לחסל אותנו בקלות".

"תוך כדי הקרבות ראיתי ממקומי כביש ומעברו 4 טנקים של האויב מטיפוס ט. 43, שלושה מהם מכוונים אלי. ברגע הראשון נבהלתי, שכן הייתי תוך כדי הסתערות, ללא מחסה. באופן בלתי מודע כיוונתי לאחד מהם, בקנה היה פגז נפיץ ויריתי אותו, בעוד המקלע יורה במקביל. יריות המקלע הבריחו החוצה את צוות טנק האויב, הנפיץ הצית את הטנק בזמן היותם בדרכם החוצה, והם התרסקו בהתפוצצות. לאחר מכן יריתי וחיסלתי טנק אחרי טנק. אחד מהם שניסה לברוח או לאגף אותי, נפגע תוך כדי תנועה. הפליאה אותי העובדה, שבמשך כל זמן היותי חשוף לא עלה בידם לירות אפילו פגז אחד".

4. סגן גיורא שלחם בחזית שכם, סיפר:

"לעבר הכניסה המערבית של שכם ציפו לנו טאנקים ירדניים מסוג "פאטון". תחילה לא ראיתי דבר - מספר גיורא - אולם תוך כדי התקדמות כשנותרתי בודד הגיח לפתע ממקום סתר טאנק פאטון ירדני כשאני נמצא חשוף נגדו בתוך טנק קל מסוג "אמאיקס". להפתעתי עבר הטנק הירדני לידי, סטה מהדרך והתרחק. מיד כיוונתי לעברו את תותחי ויריתי בו. פגעתי בטנק הכבד. אמנם הפגז לא חדר אליו אולם הצוות הירדני שבו קפץ ממנו ונטשו, אולם מתוך הוואדי הסמוך הגיחו עוד ששה פאטונים בזה אחר זה, בלי לדעת למה עשיתי זאת, ובנגוד לכל הגיון התחלתי לנוע לעברם ותוך כמה

דקות ממה חוסלו שבעה טנקים ירדניים כבדים וגם זחל עמוס חיילים משלהם שבא אתריהם". "עד עתה איני יכול להבין כיצד לא הצליחו הירדנים המרובים לכוון נגדי את תותחיהם, פשוט אינני מבין" - מסיים גיורא את סיפורו.

5. דוד, סמל ירושלמי, סיפר:

"אחרי ג'נין התקשרנו לכיבוש הגדה המערבית, והנה מתוך פרדס ירו לעברנו. חשבתי כי איזה חייל בודד או תושב מקומי חשק לו להפעיל את נשקו, אמרתי לכוח להמשיך ואני לבדי נכנסתי לפרדס. מה מצאתי שם? כארבעים חיילים וערבים מזויינים בלתי סדירים, אנשי משמר אזרחי שהצטרפו אליהם. לרגע נדהמתי, חשבתי כי הגיע קיצי, ולמה זה העזתי לצאת בודד בעקבות יריות, ולהסתבך ללא מוצא? ברגע האחרון גמרתי אומר לא להכנע בקלות, ללחום עד לכדור האחרון ואחרי כן ליפול: למעשה לא לחמתי ולא נפלתי. מהשמים קשרו את ידיהם, ועלי היה רק לסיים את המלאכה".

6. ליד המיתלה הקטן, המקביל, התפרץ כח ישראלי אחר, ומפקד הגדוד הישראלי שכבש את המקום לא הצליח להסביר, למה לא נשרט אפילו טנק אחד שעמד לרשותו מכח האש העדיף שהיה בידי הכוחות המצריים במנוסתם, אם כי הטנקים והכח שלו היו בטוח של מות בטוח, אילו הסתערו עליו המצריים.

נסים גלויים

1. על גג בנין ההסתדרות בירושלים עלה אלוף משנה מוטה גור עם חבורת הפיקוד שלו ולפתע נרעדה חבורת הפיקוד, פגז פגע בגג הבנין. ברסיסי הפגז הכבד היה מספיק לחסל את כל אנשי החבורה הזאת אולם חוץ מאחד המשדרים שבידי איש קשר, לא נפגע איש.

2. חייל בשם יונה, סיפר:

"זחל"ם שנסע לפני יחידתו ובתוכו ספר תורה, נפגע פגיעה ישירה ונשרף מבלי שנזקו אנשיו וספר התורה שבתוכו".

3. לבית כנסת של ספרדים בשכונת קרית יובל חדר פגז, נגע בפרוכת שעל ארון הקודש ונעצר, ואילו בספרי התורה שבארון לא פגע.

4. הבית השכן לביתו של ראש הממשלה מר אשכול נפגע פגיעה ישירה, ואילו

ביתו של ראש הממשלה לא ניזוק כלל.

5. בשכונת מאה שערים שבירושלים, ישב לו ר' יהושע מינצר ולמד בשקידה בחדרו, שקוע היה בלימודו ולא שמע לצופרי האזעקה שהדהדו באויר, וקראו לאזרחים לרדת למקלטים. לחדרו חדר פגז ברעש ובזעם, נח ברצפה לידו כאבן שאין לו הופכין, ליד הגמרא הפתוחה.

6. ישבו יהודים בבנין ליד בתי נייטין אשר בשכונת מאה שערים, במקלטים של הבית הקרוב אז לחזית, והנה פגע פגז במיכל גז שעמד בגזוזטרא בקומה השלישית של הבית, המיכל התפוצץ והחל בוער, הפך ללהבה מסוכנת והאיר את כל הסביבה. האש משכה אליה את המרגמות הערביות שהוסיפו בעוצמת האש שלהן לעבר המקום. הדיירים שישבו במקלטים הבחינו בנעשה וחששו שהאש תתפשט ותהפוך את דירותיהם וכל אשר להם לאפר, אולם להסתכן ולעלות ולנסות לכבות את הדליקה לא העזו כי הדבר כרוך במוות בטוח, והנה כעבור שניות מספר שוב זועזע הבית, פגז רב עוצמה פגע בו שוב, אולם פגז זה פגע במיכלי המים הגדולים שעל גג הבית, והמים החלו לזרום מהגג לגזוזטראות וכיבו עד מהרה את הדליקה.

7. פגז גדול נפל על הגג של ביה"ח "שערי צדק" בירושלים, ממעל לחדר הפעוטות שנולדו באותם הימים, חדר התינוקות כוסה לובן, הטיח נתקלף, הלבין את הרשתות שכיסו את העריסות המלאות ילדים, אבל לא גרם שום נזק ולא פגע בתינוקות. חבלני צה"ל הורידו את הפגז הגדול שלא התפוצץ.

8. ברחוב צפניה אשר בשכונת כרם אברהם בירושלים, בחרו להם דיירי אחד הבתים כמקלט חדר פנימי שבקומת הקרקע. החלון היחידי של החדר כיסו בשקי חול לרוב, ולשם נדחסו כל דרי הבית גדולים כקטנים והאויר שם דחוס וקשה. כשהופסקה ההפגזה לשעה קלה נדמה היה למצטופפים במקלט זה שחלה הפוגה, כי הרי עברו שלושה רגעים מבלי שיפלו פגזים בשטח, והאנשים מיהרו לצאת החוצה כדי להתאוורר ולחלץ את העצמות ואיש לא נשאר במקלט זה, ואז לפתע נשמעה שריקת אימים שפלחה את האויר והפגז שבא בעקבותיה חדר דרך שקי החול שעל החלון ישר לחדר המקלט, התפוצץ שם לרסיסים והרס כל אשר בחדר. אילו נשאר אדם במקום, כי אז לא היו לו כל סיכויים להינצל.

9. איתמר, בנו של שר הדתות, ד"ר זרח ורהפטיג, סיפר:

"היה זה בקרב על ג'לאבינה, אחד ממוצביהם של הסורים ברמת הגולן, מוצב מבוצר מאד. באנו בלילה ונתקלנו בהתנגדות קשה וחזקה יותר מאשר ציפינו. טאנקים סוריים קבלו את פנינו חיילים רגליים. נורו עלינו מטר

פגזים. שכבתי במקום ונצמדתי לקרקע. רסיסי פגזים חדרו לכובע הפלדה שעלי, שרטו את ראשי, אך לא חדרו לתוכי..."

10. הסמל דוד, שהיה בתוך טנק בסיני, סיפר:

כאשר פגע פגז מצרי בטנק פאטון בו נמצא החל הטנק לבעור, הוא וחבריי ניסו להחליץ ממנו ולא יכלו, כי נוכחו לדעת כי הפגז עיקם את פתחו של המשוריין, כך שלא ניתן לפתחו, הם התכוננו למותם והחלו לאמר "שמע ישראל", כשהגיע ל"ואהבת"... אירע להם נס. פגז מצרי שני פגע בדלת של הטנק ופתחו. קבוצת החיילים שבו קפצו החוצה מהטנק הבווער וניצלו.

מעטים נגד רבים

1. סרן צעיר, גדי, היה אחראי לכח הישראלי שדהר בדרכי סיני הארוכים לעבר מעבר המיתלה, למצבת פארקר אשר בקרבת התעלה, כדי למנוע מבעד לכחות המצרים הגדולים שהובסו, מלחזור למצרים, כדי להרסם או לקחתם שבי בטרם יחמקו מידי צה"ל המנצח, הוא אמר:

"איני מסוגל להבין איך הצלחתי עם תשע טנקים להגיע למטרתי, ולעצור את המעבר של מאות טנקים, תותחים זחלמיים ושריוניות, עמוסים אלפי, אלפי חיילים על קציניהם וציוודם, כח שעלה פי מאות על הכח שבפיקודי. תשעה טנקים ישראלים עמדו שם, באותו יום של הכרעה סופית לרשותי, ולא כולם הגיעו ליעד בכוחות עצמם, שלושה טנקים לא יכלו כבר לזוז, קשרנו אותם בחבלים לטנקים אחרים, וכך נסענו וזאת, לעיני החיילים המצריים שתרו אחרי דרך איך לנוס מאתנו, מבלי שאוכל להסביר מדוע בעצם לא פגעו בנו? מדוע לא חיסלו אותנו?" - תמה גדי.

2. ישעיהו כ. טוראי במילואים, סיפר:

"בבוקר של יום שלישי הגענו לגבעות שליד תל-אל-פול, לפתע כשלושים טנקים ירדניים מסוג פאטון יוצאים נגדנו למערכה. הירדנים לחמו בעקשנות, ירו בלי חסך ובסערת הקרב הייתי בטוח שחיסלו את הכוח התוקף שלנו, אבל כעבור זמן מה, נסתיים העימות: 17 טנקים ירדניים הרוסים ושרופים היו פזורים בכל מקום, הטנקים שלנו לא נפגעו, התוצאה היתה ברורה - נצחון מכריע לנו, מבלי שיכולנו להסביר לעצמנו את פשר הדבר, מדוע חזק הפאטון שלנו מהפאטון של הירדניים?"

ללא הסבר

1. מפקד שלחם בחזית הסורית, סיפר:

"חטיבת השריון של אלוף משנה אלברט התקדמה למעלה הר הגולן ליעדה בשביל התנועה היחיד, שאינו ניתן לעקיפה, הצר מלהכיל שני כלי רכב. זחל"ם ישראלי שעשה דרכו בראש הכח התקלקל, עצר טור שלם מלהתקדם ברגעים מכריעים, תחת מטר של אש מכל סוגי כלי נשק המצויים בשפע רב בידי הסורים. נסיגה פירושה הפסד וכניעה, והאש הסורית המרוכזת מונעת כל גישה לזחל"ם.

היו אלה רגעים קריטיים, שפקדו לא פעם צבא תוקף במלחמות ללא ספור. אין מנוס מהחלטה דראסטית, גורלית וגם אכזרית. מן דהוא החליט מחוסר ברירה לפוצץ את הזחל"ם, אומרים לבצע והנה... הזחל"ם זע, הקלקול נעלם לו אי שם, ממשיך בדרכו למעלה ההר כאילו לא קרה דבר - נס קרה כאן".

2. "הקרב על אוס-כתף נערך בלילה ע"י חיל רגלי שהתקרבו בצעדה בחסות החשכה עד לקרבת המקום. כשהמצרים הרגישו בחיילים הישראלים שמסביב החלו להתקיפם בפצצות שנפלו מימנם ומשמאלם ואז הוחלט לזוז, רגע ארכה השקילה לאן לזוז, ימינה או שמאלה, וההחלטה נפלה: קדימה. לפי הפקודה נעו כולם קדימה להתקרב לאויב ותוך כדי התקדמות צעק מישהו: המפקד - גדר! ומספר המפקד על חששותיו ושיקוליו באותו רגע שאם ישנה גדר הרי ישנם מוקשים. שקל אם להיעצר במקום אבל אמר לעצמו שאם תתפוש אותם אש האויב ליד הגדר יהיו האבידות מרובות יותר מאשר מן המוקשים ואז החליט להתקדם אל תוך שדה המוקשים, ובאמת היו שם מוקשים, שראו אותם למחרת, אבל בלילה משום מה איש לא נפגע מהם".

3. בשעות הלילה המאוחרות חנתה מכונית משא עמוסה פצצות לרוב ליד בנין. הוטל עליה להעביר תחמושת מסוכנת לעמדות קדמיות, ולפתע לתדהמת אלה שעמדו במקום, פגע פגז במטען המסוכן והתפוצצות חומר הנפץ שבמכונית עלולה היתה להרוס בתים רבים בסביבה ולקבור תחתם כל יושביהם, אולם הפגז הערבי לא התפוצץ ונשאר לנוח על גבי הפגזים הישראליים שבמכונית.

4. סמל גדעון מספר:

"ישבתי בטנק פאטון שהוא כבד תנועה והנה הבחנתי שמולנו מתקרבים שלושה טנקים מדגם סטאלין טי. 34. הפעלתי את התותח סתם ככה וחשבתי לי: יתפוצץ הפגז בחוץ ולא בפנים, והנה - בול. טי. 34 חוסל. השני

אחריו כיוון את האש נגדנו, ירה והחטיא. גם אני יריתי לא החטאתי, שוב בול. גם השלישי חוסל ובעקבותיו גם תותח נגד טנקים. זנו. לא האמנתי למראה עיני, והנה - הוקפצנו, הטנק עלה על מוקש די רציני, חשבתי שזה הגמר והנה המשך הטנק לנסוע עד לצומת רפיח, המשך לחום כאילו לא קרה דבר, ובאמת, אולי היה זה חלום בהקיץ?"

5. אלוף משנה אורי בנארי, מפקד חטיבת השריון שכבשה את האיזור הקשה מסביב לירושלים. אמר:

"אילו אמר מישהו בבית ספר צבאי, שניתן תוך שעות ספורות להעביר חטיבה שלימה מהשפלה להרים, להכנס מיד למערכה ולהשיג מיד נצחונות, היו רואים את האיש כמפיץ חלומות שווא ומדבר שטויות, חטיבתי עשתה זאת".

6. אלוף אלעד פלד, מפקד הכוח שלחם בסורים אמר:

"ראיתי את קו מאזינו שהקימו הצרפתים לפני פרוץ מלחמת העולם האחרונה, ראיתי את החומה האטלנטית שהקימו הגרמנים למנוע פלישת בנות הברית לאירופא שהיתה כבושה על ידם, הביצורים ברמה הסורית עלו עליהם פי כמה, אם בעומק ואם בחוזק: הנאצים עקפו את קו מאזינו, פחדו מעימות ישיר עם האמריקנים ולהימנע מקרבות ליד החומה האטלנטית, ואילו אנו הלכנו ישר, עלינו על המבצרים וכבשנו אותם".

7. "כיצד תפרש - שאל עתונאי זר את עבדול נאצר - את תבוסתו המהירה של הצבא המצרי בחודש יוני?" והרי תשובתו: למען האמת, צבאי לא הובס, מה שאמת הוא, שבשעות הראשונות של הקרב לקה הצבא המצרי ב'התקף לב'. העתון האלזירי "ז'אן אפריק" שפירסם את הראיון עם נאצר הוסיף: "על כל פנים, תשובה זו אינה רחוקה מהמציאות" (צוטט בהארץ 14.10.67). במשפט קצר וקולע זה ביטא נאצר מה שהתרחש בשעות הגורליות האלה. הוא רק לא יודע או מתעלם מה גורם ל"התקפת לב צבורי" ומי שיתק את לבם.

מסירות נפש

1. אבי, תותחן טנק, סיפר:

"בקרב על חאן יוניס, התחולל במקום קרב שריון ופגזי תותחים נחתו והתפוצצו בכל הסביבה. על גגות הבתים עמדו צלפים שירו והשליכו רימוני

יד לעבר כוחותינו. בתוך הקלחת הזו עמד הטנק של אבי באפס מעשה ללא אפשרות של ירי כי פגז נתקע אצלו בתוך קנה התותח, וכך היה חשוף להשמדה הוא וצוותו, כי לא היתה כל אפשרות לחלץ את הפגז התקוע מתוך הקנה של התותח שעל הטנק. ידידו לפלוגה שהיה טען-קשר נטל עמו חוטר ארוך, יצא את הטנק המוגן אל תוך גהינום הפגזים ובשלוות נפש עמד מול פי התותח שלו ובעזרת החוטר חילץ את הפגז התקוע בו, ואז חזר לתא הטנק כשחבריו ממששים אותו אם הוא עודנו חי. הם לא הבינו ולא יבינו איך לא נפגע".

2. בכניסה לחאן יוניס עלה הטנק בו שימש סמל יוסי לפר כטען-קשר על שני מוקשים ונפגע פגיעה ישירה מטנק אויב. בגלל נסיבות הקרב נשאר יחידי בשטח ושימש מטרה להפגזה ארטילרית. טנק שניסה לחלצו ולא הצליח להגיע אליו. למרות ההפגזה הכבדה שניתכה לעברו ונסיבות האויב לפשוט עליו נשאר יוסי לפר יחידי בתוך הטנק שמונה שעות, הפעיל את התותח והמקלעים לבדו והצליח להשמיד את כל אלו שניסו לפגוע בו. גם לאחר שנגמרה כל התחמושת של התותח והמקלעים המשיך יוסי ללחום בנשקו האישי ונפצע בידו ובבטנו, הוא המשיך לירות ולא נתן לאויב להתקרב אליו עד אשר נכבש המקום בהסתערות סופית ע"י כוחות צה"ל. אלה שחילצוהו לא האמינו כי אכן יתכן הדבר להחזיק מעמד ולא להיפגע במשך שמונה שעות בתוך תוכו של שטח האויב, מוקף ונתקף מכל הצדדים.

3. מפקד בחזית הסורית, סיפר:

"באחד השבילים נעצר זחל"ם, התעקש ולא זו ועצר שיירה שלימה דווקא ברגעים מכריעים ביותר. ניסים, חייל מילואים ואיש דחפור מיהר לשם, תחת אש תופת של הסורים המכוונת אליו אישית, הוא הגיע עם הדחפור החשוף שלו, פינה את הזחל"ם אחרי שסחבו כברת דרך וחזר מבלי להפגע. השיירה נעה במהירות למעלה ההר, החיילים טפחו על שכמו של ניסים ואמרו "על ידי ניסים התרחשו ניסים", וניסים הפטיר אגב חיוך: צחוק בצד זה היה באמת נס..."

4. צנחן צעד בסימטא בבית ישראל המופגזת, תרמילו העמוס תחמושת החל לבעור, מעלה עשן, עוד מעט עלול הוא להתפוצץ ולחסל את החיילים אשר סביבו. במטר האש התחיל הצנחן לרוץ, ולהתרחק לעבר מגרש ריק שם חלץ מעליו את התרמיל והתרחק במהירות, כעבור שניה - התפוצצות עזה, אולם איש לא נפגע.

5. אלוף משנה שמואל, שלמד פעם בישיבת "עץ חיים", בירושלים, סיפר:
"פקדתי על כוח, שהבקיע את חאן יוניס ורפיח אשר ברצועת עזה. הקרב היה קשה מאד. המצרים לחמו שם היטב. הטנקים שלנו הסתערו ולחמו למרות שבערו. הם המשיכו בהסתערות למרות שנפגעו בעלותם על מוקשים. בקרבות של היום הראשון, נפגע טנק אחד בפגיעה ישירה והשני עלה באש. חוליה טכנית ניגשה לטנק הראשון בנסותה לתקנו וכל אנשי החוליה נהרגו במקום באש האויב. מיד באה חוליה שניה. לפתע נוכחתי לדעת כי תחושת המות, המות הבטוח, נעלמה מהם לחלוטין, איך ולמה, זאת לא אדע."

השמח בחלקו

חייל דתי בשם ידידיה גוטל, שייך ליחידת צנחנים ששחררה את העיר העתיקה, נפגע בקרבות וכשהוא פצוע קשה הובל לבית חולים. כשהתעורר לאחר הנתוח הוברר לו שזרוע ידו השמאלית נקטעה. הוא לא איבד את קור רוחו וכצעד ראשון לאחר התאוששותו קרא לרב בית החולים ושאלו: על איזו יד עלי להניח מעתה תפילין? ענה לו הרב מה שענה, ידידיה מאושר מהתשובה שקיבל, הכריז: "תפילין אמשיך להניח על ידי השמאלית (על החלק העליון שלא נקטע), בידי הימנית אמשיך לכתוב, ואם כן לא חסר לי מאומה".

בור כרה ויחפרהו

משום מה ירו המצרים מזמן לזמן פצצות תאורה שעזרו לחיילי ישראל להנצל ממות בטוח:

"כתה של עשרים חיילים מצריים הסתתרה בפינה ליד אחת התעלות שבקצה השמאלי של המיתחם. חיילי ישראל התקרבו למקום ולא הבחינו בשום דבר חשוד, עוד שניה והיו נכנסים למלכודת מות, והנה לפתע התפוצץ פגז תאורה שחשף את החיילים המצריים שארבו לישראל בטרם שהספיקו לפגוע בהם. כעבור שניות מספר חוסלו עשרים המצרים".

להם ולאבדם

אלוף משנה אורי בנארי, סיפר:

בכניסה לשכם עמדו אלפי אנשים, נופפו במטפחות לבנות ומחאו כפיים. אנחנו לתומנו השיבנו להם ברכת שלום וחיוך. נכנסנו העירה, ותמהנו: אנו נוסעים והסדר אינו מופרע, ואין בהלה, אנשי המשמר המקומי עמדו כשהרובים בידיהם ומשגיחים על הסדר, והקהל מריע. פתאום קרה משהו ששינה את כל התמונה בבת אחת, אחד הקצינים רצה להוציא מערבי שעמד על ידינו את רובהו, זה סירב למסור את הרובה והקצין ירה צרור באויר, באותה שעה ממש נעלם הקהל והרחובות התרוקנו, ומיד החלו צליפות. לא הבנתי מה מתרחש, אך אחרי כן תפסתי מה שהיה: בני שכם סברו כי אנו נמנים עם הכוח העיראקי שהיה צריך להגיע אליהם מכיוון ירדן, ואכן במערב העיר היו טנקים רבים של האויב, הם עמדו על טעותם מאוחר מאד. ¹²³⁴⁵⁶⁷ הערבים הופתעו, פחד היהודים נפל עליהם. בחברון ובשכם, בג'נין וביריחו החזיקו הערבים נשק לרוב. לא נשאר אפילו כפר ערבי קטן בלתי מזויין. במהירות החביאו הערבים את נשקם, לא חשבו כבר להפעילו. הרימו ידיים, הניפו דגלים לבנים על כל מבנה. פחד ה' נפל על מאות אלפי ערבים יהירים, אכולי משטמה ושנאה לישראל, שרק אתמול-שלשום נשבעו להלחם בה עד טיפת דמם האחרונה.

אוצר החכמה

סייעתא דשמיא

1. בן שמחה. קצין בחטיבת שריון, סיפר:

"הגדוד נערך לקרב לקראת הסתערות על הכפר הערבי ג'. לפתע נתקבלה הודעה מהסיירים על כוח שריון ירדני רב עוצמה המסתתר באחד הבוסתנים הסמוכים הפרוס במארב לגדוד השריון. מפקד הכוח החליט לבקש סיוע אווירי להשמיד את מארב השריון של האויב. לאחר דקות מספר הגיעו 4 אווירונים שהחלו לחפש את הטנקים הירדנים. מכיוון שהכוחות היו קרובים זה לזה טעו הטייסים וחשבו את הטנקים של צה"ל לטנקים של האויב. כשהחלו צוללים לעבר השריון הישראלי יצאו החיילים ממקומותיהם ונופפו לטייסים בידיהם. הטייסים לא ראו את הסימנים התרוממו והחלו שוב צוללים. חיילים רבים נתקפו בבהלה והחלו צועקים בקול רם כדי שהטייסים ישמעו אותם. אחד החיילים, חובש קרבי, לא איבד עשתונותו. עלה על הזחל"ם הוציא במהירות את הטלית שלו פרש אותה ונופף בה

בשתי ידיו, רק אז זיהו הטייסים את היחידה ועברו מיד להתקיף את הטנקים של המארב הירדני".

2. עתונאי מ"קול ישראל" שידר ביום השני למלחמה מאי שם בדרום:

"תמונה נדירה לנגד עיני, אני רואה טור שנעצר מן הצד והמון חיילים מתפללים. אני רואה אותם עטופים בטליתותיהם, תפילין על ראשם, בית כנסת נייד בשדה המערכה, ניצלו הפוגה קצרה בדהירת הנצחון ועמדו בתפילה. הנה ברגע זה נראה באופק שני מטוסי אויב, הם כנראה זיהו את המתפללים והחליטו שזו "מטרה נוחה", הנה הם מנסים לצלול... ברגע זה ממש הופיעו במפתיע מטוסים שלנו הפותחים ברדיפה אחרי מטוסי אויב, במרחק מה מכאן, באויר מתחולל קרב לחיים ולמות ולמטה, שם בשדה הפתוח קבוצה של חיילים עומדים וממשיכים בתפילה".

3. בחטיבתו של קוטי (יקותיאל) הוטל על קצין בשם זאב ואנשיו לכבוש אחת התעלות הפנימיות, שהוגדרה התעלה השלישית. הקצין וחייליו חיפשו בחושך את התעלה שהוטל עליהם לכבשה ולטהרה מחיילים מצריים. חיפשו ולא מצאו. תוך כדי חיפושיהם הגיעו לשדה מוקשים ונצטוו לחזור ולחכות. מאין ברירה חיכו עד לעלות השחר ואז דהרו לעבר התעלה השלישית המבוקשת, ומצאוה ריקה מחיילים מצריים שנטשו אותה מזמן, כנראה עם תחילת הקרבות, לעומת זאת היו במקום 90 זנבות של פצצות ופגזים שהתפוצצו בה שעות מספר לפני כן. המצרים הוציאו את חייליהם מהתעלה ואמרו לחסל את הכוח הישראלי שיחדור לתעלה באמצעות מטר אש. אילו מצאו זאב ואנשיו את התעלה בחשכת הלילה, כמתוכנן מראש, כי אז תשעים הפגזים המצריים שכוונו לשם היו מחסלים אותם ללא שיור.

4. באחת הסמטאות בשכונת בית ישראל שכבו ששה צנחנים שנפגעו בהפגזה, קשה היה להם להמשיך בדרכם, שכבו או ישבו ברחוב ונראו כמחכים לפגז נוסף שיחסלם. זה בא במהירות, הפעם לא פגע בהם, אלא פתח פתח בקיר, ודרכו גרר פצוע קל את חבריו הפצועים קשה לתוך חדר מגורים שנעזב מדייריו. בחדר היה ארון בגדים, ובו מגבות וחולצות ששימשו אז כתחבושות לעצור שטפי הדם, ושם חיכו עד שהעבירו אותם האמבולנסים לבתי חולים.

5. אחד הקרבות הקשים ביותר היה מסביב לאום-כתף בגלל הבונקרים והתעלות הרבים שבסביבה. הקרב על אום-כתף החל בלילה כשלכל מחלקה היעד שלה. בטעות חדרו שתי מחלקות לתעלה אחת משני צדדיה, טעות שהיתה עלולה לעלות באבידות כבדות כשכל מחלקה רואה את השניה כאויב מצרי. בדרך נס שלא ניתן

להסבירו הבחינו בדבר מפקדי שתי המחלקות ברגע האחרון.

6. החייל חיים א. מנתניה, סיפר:

"בלילה תפסנו עמדות סביב לראמללה אחרי שעברנו את רחובות העיר כשירינו בלי הפסק על ימין ועל שמאל. שקט מוזר השתרר במקום. היינו עייפים אחרי 40 שעות קרבות עם הפסקות קטנות. נרדמנו - למרות הפקודה - בתוך הזח"לים. משום מה התחשק לו, לנהג, להזיז את הזח"ל, לעורר אותנו או סתם להטרידנו, ברשות המפקד של הכוח הקטן שלנו נע קדימה, כחמשה מטרים ולא הספיק להעמיד את הזח"ל ופגזי בזוקה התפוצצו במהירות ובדיוק נמרץ במקום שחנינו מקודם. צלפים ערבים גילו אותנו מאי שם ואמרו לפגוע בנו. נצלנו בנס".

7. דני שור, קצין שריון, נע בזחל הפיקוד, בראשו של הטור. "לפתע - הוא מספר - נעצר משום מה הזחל ובאותה שעה ממש נפל פגז לפני הזחל. אלמלא הקלקול הקל במנוע, היה הפגז פוגע בכולנו. כולנו ראינו שיד ההשגחה העליונה היתה כאן".

8. יעקב אבוקסיס, מדריך צניחה בצה"ל, סיפר:

"בהיותי באחד משדות התעופה בסיני נזרק לפתע רימון על אנשי צוותי. בתנועה חדה הדפתי את הרימון שהתפוצץ עוד לפני הגיעו לקרקע, ובכך ניצלו חיי אנשי צוותי".

הרהורי תשובה

1. רב אלוף חיים בר לב (כעת הרמטכ"ל) לאביו מר ברסלבסקי:

"אתה מכיר אותי, מעולם לא בכיתי, לא יכולתי להוזיל דמעה, גם כשהאמא נפטרה לא בכיתי, לא יכולתי לבכות, אבל כשהגעתי עתה לכותל המערבי נפתחו לפתע מעינות בכי, בכיתי ללא הפוגות, לא יכולתי להתאפק מבלי לדעת למה".

2. כתב צבאי שידר ברשת השידורים העבריים בעצם הקרבות:

"...אני בדרום, אי שם בסיני, דוקא היום, ביום השלישי למלחמה נערך כאן קרב שריון בשריון כשמעטים כמוהו וכדוגמתו בתולדות המלחמות, המצרים ניסו אתמול וגם שלשום להתחמק ממאבק פנים אל פנים, הם העדיפו את הבריחה. לחמו רק בהגנה, בחוסר ברירה, עתה הם למעשה כמעט מוקפים, אולצו ללחום, נכנסו לקרב בו משתתפים כנראה, כאלף

טנקים משני הצדדים, שרידי חיל האויר המצרי גויסו למערכה מכרעת זו, שארית העוצמה המצרית מוטלת על כף המאזנים, שאון הטנקים והתותחים, הדי יריות ושריקת פגזים, רעש מטוסים העוברים ביעף וקול פצצות מתפוצצות מחריש אזניים. לפתע פתח מישהו טרנזיסטור, מבית השידור בירושלים מבשר הקריין: "הכותל המערבי בידינו, הצנחנים הגיעו בדהירתם לרחבת הכותל, עתה הם חובקים את אבני הכותל שששמו עשרים שנה, מתרפקים עליה לאחר שעמדו בבדידותם מאז קמה המדינה.... אבני הכותל שוב הרוו דמעה יהודית לה צמאו עשרים שנה..." בחזית פורצת שאגה אדירה, שריונאים קופצים מהתותחים, טנקיסטים מהטנקים, קצינים מתערבים בחיילים, כל אחד מחפש את האחרים כדי להתחבק, ואכן מתחבקים, מתנשקים, חיילים קשוחים, למודי קרבות, השחורים כפית, כשחול המדבר כאילו חדר לעורם הדוהרים עתה לאש תופת מבלי לדעת אם יסיימו את היום בעודם בחיים, גבורים הבזים לפחד, לגלוי כל חולשה, בוכים עתה כתינוקות, כשבילי טוהר ולובן נראים נחלי הדמעות, לפתע אתה חש את אשר ידעת ידיעה שטחית מזמן, שאין אלה בנים נכדים של אותם הגולים שהוגלו מירושלים, חבושים באזיקים, בשרשראות של ברזל, מתיפחים בבכי מול פני בית המקדש העולה בלהבות... וליד הכותל, מחזות שלא יאומנו כי יסופרו, אלופים וטוראים, קצינים, קשישים וצעירים נסחפו בזרם פנימי סמוי, ששטף את פני כל, מעולם לא העלו אלה על דעתם כי משהו מקשר אותם אל הכותל המערבי, עם העבר, עתה עמדו ובכו, עמדו ורקדו, משהו זע שם בלב פנימה, בלב היהודי הפועם, הם לא רצו לבכות ליד הכותל, לא חשבו להשתטח עליו, אבל בכו כתינוקות. אותו רגע הבינו רבים כי "לא כוחי ועוצם ידי עשו את החיל הזה", התברר לפתע כי הקשר הפנימי החבוי בין אלה שכה התרחקו ממקור מחצבתם, לא ניתק לחלוטין וכי ישנה תקוה לאחריתם היהודית של אלה."

3. אלוף ישעיהו גביש, מפקד הדרום:

"אפילו בחלומות הוורודים ביותר לא תיארתי לעצמי שנשמיד את האויב בעוצמה כה רבה."

4. קצין צעיר שלחם בצפון נגד הסורים, הכריז:

"עתה ינסו לבטח להסביר שכל זה היה מתוכנן, וכי הכל ידעו וקבעו מראש. דע שכל זה ששקר, כזב, שום דבר לא ידעו מלכתחילה, התוצאות הפתיעו

את כולם. כל אשר קרה כאן היה נס, נס ממש".

5. צנחן צעיר שנפצע בקרבות על ירושלים אמר וחזר ואמר לכל מי שביקר ליד ^{אוצר החכמה} מטתו:

"עתה נודע לי כי נשמה אחרת לנו, ואנו באמת עם סגולה".

6. מפקד גדוד (חילוני) חיכה בסבלנות, כדי למלאות פקודה ולדהור קדימה עד אשר סיימו החיילים הדתיים את תפילתם, כי האמין בכל לבו, ולא הסתיר את אמונתו זאת, כי תפילת החיילים היא שעמדה לו לכבוש אחרי כן מוצב מבוצר, בקלות.

7. העיתונאית (החילונית) רות בונדי ב"דבר השבוע" כתבה:

"אי אפשר בימינו לכתוב קטע, מאמר, רשימה או כתבה בלי לערבב את הקב"ה או להסתמך לפחות על הנסים, מעמדם של השמים עלה בששת הימים האלה במידה ניכרת בקרב הציבור הישראלי החילוני, אפיקורסים נהפכו למאמינים וגם כופרים אומרים תודה לה".

8. חנה זמר (עיתונאית חילונית) כתבה ב"דבר":

"עתה הלב כמעט מאמין כי הכל, כל מה שכתוב, הכל, הכל אמת".

9. מזכיר הקיבוץ המפמ"י "צאלים" במכתב תודתו לאנשי הקיבוץ הדתי "סעד",
^{החיה 124667} כותב:

"לא לעתים קרובות זוכים אנשים אשר רעיונות, סביבה או מכלול נסיבות הרחיקם מאמונת אבותיהם לחוויה כפי שזכינו לה בהזדמנות הכנסת בנינו לעול המצות בהשתתפותכם. גרמתם לנו לזכור ולהתגאות ביהדותינו, ואף אם במרוצת הימים תשוב ותשתלט עלינו חילוניותינו, תהיה נכונותכם, הבנתכם אותנו ודוגמתכם אור לנו ולבנינו".

10. חייל צעיר בהגיעו אל הכותל המערבי תיכף לאחר שחרורו, אמר:

"אני לא מספר לכם צ'זבאטים, נלחמנו ממש "שין בשין" (שריון בשריון) ודהרנו, דהרנו עד למימי הסואץ. רחצתי את רגלי במימי התעלה, ולמרות כל זה לא הרגשתי את מתק הנצחון עד שבאתי הנה, אל הכותל המערבי. אני לא דתי, אבל בעצמי ראיתי את הנסים, מיששתי את הנסים בידי. אני רוצה להתפלל. לא סתם ככה, אני מפציר בכם, תלבישו לי תפילין, על הראש ועל היד. קשרו אותם חזק, חזק! מעולם לא לימדו אותי להתפלל. איך אקרב אל הכותל? מה אומר, מה אלחש לאבנים? התקרבתי לשישה אחת שמזגה

לאנשים כוס מים לשתיה מתוך נד גדול, אמרתי יחד אתם "שהכל נהיה בדברו", הישישה ענתה "אמן"! ואני התפרצתי בלי בושה בבכי".

11. חייל דתי שלחם בחזית הסורית, סיפר:

"הוטל עלינו להסתער על עמדה מבוצרת בתל פאחר. מפקד הכוח שלנו שעט הראשון, אך הגיע לעמדה ונפגע. חייל שעמד לחלצו נפגע בעינו, איכשהו הם חולצו. שוב הסתער רב טוראי על העמדה ונפגע בבטנו. מ"מ מפקד הכוח נפגע אחריו. הגיע תורי, אמרתי לעצמי, זהו הסוף, זעקתי במלוא כוחי, בקול לא לי, "שמע ישראל", ודהרתי למקום, מתוך המיית הקרבות, רעש המטוסים והתפוצצות הפגזים מכל עבר הגיעני צחוקו של חייל שלידי אבל, הכדור של רובה הסער הרוסי שבידי החייל הסורי לא הגיע למצחי, החטיא סנטימטרים מספר ובטרם ירה חבירו לעברי שטפתי בנשק את העמדה.

שוב לא קלטתי קולות של צחוק, לפנות ערב, כשפרשתי למנוחה קלה, נסתי לנמנם קצת, הרגשתי לפתע בנשיקה חדה במצחי, היה זה אותו חייל-צוחק, שהפליט כלאחר יד: "כנראה ואשאר בחיים הודות לך, לצעקת התפלה שלך, חבל שאיני דתי, שלא למדוני להתפלל..."

1234567

12. באחד המברקים שהגיעו מחוץ לארץ עם שחרור הכותל נאמר:

"אל: הכותל המערבי. ירושלים. מודים אנחנו לפניך על הנסים ועל התשועות. על החתום: כלל ישראל אנטוורפן. בלגיה".